

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL

PAOLO MENGOZZI

prezentate la 2 septembrie 2010¹

I — Introducere

1. Prezenta trimitere preliminară privește interpretarea principiilor efectivității și echivalenței în raport cu regulile aplicabile în ordinea juridică germană cererilor de asistență judiciară, atunci când acestea sunt introduse de o persoană juridică în cadrul unei acțiuni în răspundere împotriva statului pentru încălcarea dreptului Uniunii.

2. Pentru prima dată, Curții i se solicită să evalueze conformitatea unui mecanism de asistență judiciară, având ca obiect în special exonerarea de la plata taxei de procedură, ale cărui condiții de acordare sunt mai restrictive în privința persoanelor juridice decât în privința persoanelor fizice și, prin urmare, să se pronunțe cu privire la întinderea garanțiilor procedurale ce trebuie oferite persoanelor juridice.

1 — Limba originală: franceza.

II — Cadrul juridic

A — *Dreptul internațional*

3. Convenția de la Haga din 1 martie 1954 privind procedura civilă, la care 21 de state membre ale Uniunii Europene sunt, până în prezent, părți, consacră titlul IV asistenței judiciare gratuite. Mai precis, articolul 20 din convenția menționată prevede că, „în materie civilă și comercială, resortisanții fiecărei părți contractante vor beneficia în toate celelalte state contractante de asistență judiciară gratuită, ca și propriii naționali, conformându-se legislației statului în care asistența judiciară gratuită este solicitată”.

4. Articolul 1 din Acordul european asupra transmiterii cererilor de asistență judiciară, semnat la Strasbourg la 27 ianuarie 1977, sub egida Consiliului Europei, la care 21 de state membre ale Uniunii sunt părți, prevede că „[o]rice persoană având reședința obișnuită pe teritoriul uneia dintre părțile contractante, care dorește să solicite asistență judiciară în

materie civilă, comercială sau administrativă pe teritoriul unei alte părți contractante, poate prezenta cererea sa în statul reședinței sale obișnuite. Acest stat este obligat să transmită cererea celui alt stat”.

garantate de Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 [denumită în continuare «CEDO»], precum și astfel cum rezultă acestea din tradițiile constituționale comune statelor membre, ca principii generale ale dreptului comunitar”.

5. Convenția de la Haga din 25 octombrie 1980 privind facilitarea accesului internațional la justiție, la care 19 state membre sunt părți, prevede la articolul 1 primul paragraf că „[c]etățenii unui stat contractant beneficiază de asistență judiciară în materie civilă sau comercială în fiecare stat contractant în aceleași condiții în care ar fi beneficiat dacă ei înșiși ar fi fost cetățenii acestui stat sau dacă ar fi avut aici reședința obișnuită”. Al doilea paragraf al articolului menționat prevede că „[p]ersoanele cărora nu li se aplică dispozițiile alineatului precedent, dar care au reședința lor obișnuită într-un stat contractant în care este sau urmează să se declanșeze o procedură judiciară, vor beneficia totuși de asistență judiciară în condițiile prevăzute la alineatul precedent, [în cazul în care] cauza acțiunii decurge din această fostă reședință obișnuită”.

7. Articolul 47 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (denumită în continuare „carta”), intitulat „Dreptul la o cale de atac eficientă și la un proces echitabil”, are următorul cuprins:

„Orice persoană ale cărei drepturi și libertăți garantate de dreptul Uniunii sunt încălcate are dreptul la o cale de atac eficientă în fața unei instanțe judecătorești, în conformitate cu condițiile stabilite de prezentul articol.

Orice persoană are dreptul la un proces echitabil, public și într-un termen rezonabil, în fața unei instanțe judecătorești independente și imparțiale, constituită în prealabil prin lege. Orice persoană are posibilitatea de a fi consiliată, apărută și reprezentată.

B — *Dreptul Uniunii*

6. Articolul 6 alineatul (2) UE consacră principiul potrivit căruia „Uniunea respectă drepturile fundamentale, astfel cum sunt acestea

Asistența juridică gratuită se acordă celor care nu dispun de resurse suficiente, în măsura în care aceasta este necesară pentru a le asigura accesul efectiv la justiție.”

8. Articolul 10 primul paragraf CE prevede că „[s]tatele membre iau toate măsurile generale sau speciale necesare pentru a asigura îndeplinirea obligațiilor care decurg din prezentul tratat sau care rezultă din actele instituțiilor Comunității. Statele membre facilitează Comunității îndeplinirea misiunii sale”. Al doilea paragraf al acestui articol prevede că acestea „se abțin să ia măsuri care ar putea pune în pericol realizarea scopurilor prezentului tratat”.

9. Considerentul (4) al Directivei 2003/8/CE a Consiliului din 27 ianuarie 2003 de îmbunătățire a accesului la justiție în litigiile transfrontaliere prin stabilirea unor norme minime comune privind asistența judiciară acordată în astfel de litigii² amintește că toate statele membre sunt părți la CEDO și că materiile reglementate de Directiva 2003/8 sunt conforme cu respectiva convenție.

10. Considerentul (5) al directivei menționate definește obiectivul acesteia după cum urmează:

„Prezenta directivă vizează să promoveze acordarea asistenței judiciare în litigiile transfrontaliere oricărei persoane care nu dispune de resurse suficiente, atunci când această asistență este necesară pentru a asigura accesul efectiv la justiție. Accesul la justiție este un

drept general recunoscut care este de asemenea reafirmat la articolul 47 din [cartă].”

11. Considerentul (11) al Directivei 2003/8 definește asistența judiciară prevăzând că aceasta „trebuie să acopere consilierea precontencioasă în vederea ajungerii la un acord înainte de inițierea unei proceduri judiciare, asistența judiciară în vederea sesizării unei instanțe și reprezentarea în justiție, precum și plata cheltuielilor de judecată sau exonerarea de la plata acestora”.

12. Considerentul (13) al aceleiași directive definește domeniul de aplicare al acesteia după cum urmează:

„Toți cetățenii Uniunii, indiferent unde au domiciliul sau reședința obișnuită pe teritoriul unui stat membru, trebuie să fie eligibili pentru acordarea asistenței judiciare în litigiile transfrontaliere în cazul în care îndeplinesc condițiile prevăzute de prezenta directivă. Acest lucru este valabil și pentru resortisanții unor țări terțe care au reședința obișnuită pe teritoriul unui stat membru și care locuiesc în mod legal pe teritoriul acestui stat membru.”

13. Articolul 1 alineatul (2) din Directiva 2003/8 prevede că aceasta din urmă „se aplică, în litigiile transfrontaliere, în materie civilă și comercială indiferent de tipul instanței.

2 — JO L 26, p. 41, Ediție specială, 19/vol. 6, p. 41.

Directiva nu se aplică în mod special materiilor fiscale, vamale sau administrative”.

14. Articolul 3 alineatul (1) din Directiva 2003/8 arată că „[p]ersoanele fizice implicate într-un litigiu reglementat de prezenta directivă au dreptul să beneficieze de asistență judiciară corespunzătoare, astfel încât să li se garanteze accesul efectiv la justiție, în conformitate cu condițiile stabilite de prezenta directivă”.

15. Articolul 6 din directiva menționată, intitulat „Condiții privind fondul litigiilor”, prevede la alineatul (1) că „[s]tatele membre pot dispune ca cererile de asistență judiciară privind acțiuni care par a fi în mod evident neîntemeiate să poată fi respinse de autoritățile competente”.

16. Alineatul (3) al aceluiași articol continuă:

„Atunci când iau o hotărâre privind temeinicia unei cereri și fără a aduce atingere articolului 5, statele membre țin cont de importanța respectivei cauze pentru solicitant, dar pot lua în considerare și natura cauzei în cazul în care solicitantul pretinde daune interese pentru atingere adusă reputației sale, în condițiile în care acesta nu a suferit niciun prejudiciu material sau financiar, sau în cazul în care este vorba despre o revendicare ce decurge direct din activitățile comerciale ale solicitantului sau din activitățile acestuia în calitate de lucrător care desfășoară o activitate independentă.”

17. Articolul 94 alineatele (2) și (3) din Regulamentul de procedură al Tribunalului, al cărui cuprins este identic cu cel al articolului 95 alineatele (2) și (3) din Regulamentul de procedură al Tribunalului Funcției Publice, prevede:

„(2) Orice persoană fizică are dreptul să beneficieze de asistență judiciară în cazul în care, din cauza stării sale materiale, este în imposibilitate totală sau parțială de a face față cheltuielilor prevăzute de alineatul (1).

Starea materială se evaluează ținând seama de elemente obiective precum veniturile, patrimoniul deținut și situația familială.

(3) Cererea de acordare a asistenței judiciare se respinge în cazul în care acțiunea în legătură cu care se solicită asistența judiciară pare în mod vădit inadmisibilă sau în mod vădit nefondată.”

18. La rândul său, articolul 76 alineatul (1) primul paragraf din Regulamentul de procedură al Curții are următorul cuprins:

„În cazul în care o parte se află în imposibilitate de a face față, în totalitate sau în parte, cheltuielilor de judecată, aceasta poate oricând solicita să beneficieze de asistență judiciară gratuită.”

C — *Legislația națională*

19. Articolul 12 alineatul (1) din Legea privind cheltuielile de judecată (Gerichtskostenengesetz, denumită în continuare „GKG”) prevede:

„În litigiile civile, cererea introductivă nu este notificată decât după plata taxei generale de procedură. În cazul extinderii cererii, niciun act judiciar nu este îndeplinit înainte de plata taxei generale de procedură, nici chiar în cadrul unei căi de atac.”

20. Articolul 839 din Codul civil german (Bürgerliches Gesetzbuch) clasifică printre litigiile de drept civil acțiunile în despăgubire intentate împotriva statului german.

21. Articolul 78 alineatul (1) din Codul de procedură civilă (Zivilprozessordnung, denumit în continuare „ZPO”) prevede că, „în fața Landgerichte și a Oberlandesgerichte, părțile trebuie să fie reprezentate de un avocat [...]”.

22. Articolul 114 din ZPO are următorul cuprins:

„Partea care, ca urmare a situației sale personale și financiare, nu poate plăti cheltuielile ocazionate de proces, le poate plăti doar în parte sau în mai multe rate, obține la cerere asistență judiciară dacă acțiunea sau apărarea

în justiție preconizată oferă șanse suficiente de succes și nu pare a fi șicanatoare [...]”.

23. Articolul 116 alineatul (2) din ZPO prevede că obține asistență judiciară, la cerere, „persoana juridică sau asociația care are capacitate procesuală, creată și având sediul [...] în Germania, atunci când nici aceasta, nici persoanele care au o contribuție economică la obiectul litigiului nu pot acoperi cheltuielile și ar fi contrar intereselor generale să renunțe la acțiunea sau la apărarea în justiție [...]”.

24. Articolul 122 din ZPO prevede:

„(1) Acordarea asistenței judiciare are ca efect faptul că

1. organul de percepere al statului federal sau al landului poate solicita părții în cauză plata
  - a) cheltuielilor de judecată sau de executare ajunse la scadență sau care urmează să ajungă la scadență;
  - b) creanțelor avocaților desemnați, ce i-au fost transferate,

numai potrivit dispozițiilor adoptate de instanță;

2. partea este dispensată de obligația de a furniza o garanție pentru cheltuielile de procedură;

3. avocații desemnați nu pot pretinde onorarii părții în cauză.

discriminare la rețelele naționale de gaz, DEB intenționează în fața unei instanțe naționale o acțiune în răspunderea statului pentru încălcarea dreptului Uniunii. La momentul introducerii acțiunii în justiție, DEB nu avea nici salarii, nici patrimoniu.

[...]”

25. Articolul 123 din ZPO prevede, în final, că „acordarea asistenței judiciare nu are niciun efect asupra obligației de rambursare a cheltuielilor de judecată suportate de partea adversă”.

27. Nerespectarea de către Republica Federală Germania a termenului de transpunere a Directivei 98/30 a fost de altfel constatată de Curte cu ocazia unei hotărâri de constatare a neîndeplinirii obligațiilor⁵.

III — Acțiunea principală și întrebarea preliminară

26. DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH (denumit în continuare „DEB”) este o întreprindere germană creată în 1998, autorizată de Ministerul Economiei al landului Brandenburg să desfășoare o activitate independentă pe teritoriul german ca societate de comerț angro cu energie și ca întreprindere furnizoare de energie. Considerând că a suferit un prejudiciu din transpunerea tardivă în Germania a Directivei 98/30/CE³ și a Directivei 2003/55/CE⁴, care ar fi trebuit să permită accesul fără

28. DEB pretinde că a suferit un prejudiciu și solicită despăgubiri în valoare de puțin peste 3,7 miliarde de euro. În cadrul ședinței, DEB a arătat că avea angajate, în 1998, aproape 200 de persoane, că a trebuit să facă în mod progresiv concedieri, ca urmare a inactivității sale, și că dispunea de un patrimoniu propriu pe care l-a pierdut din același motiv. Potrivit spuselor sale, odată ce accesul la rețelele de gaze a devenit efectiv posibil, nu a mai fost în măsură să desfășoare activitatea pentru care îi fusese acordată licența.

29. DEB apreciază că faptul că nu a putut avea acces la rețelele de gaze a determinat-o să piardă cel puțin șase contracte. DEB justifică suma solicitată cu titlu de daune interese argumentând că aceasta corespunde diferenței dintre prețul de vânzare statistic mediu pentru marii consumatori industriali germani și prețul de cumpărare din Rusia, după deducerea remunerației de tranzit, precum și

3 — Directiva Parlamentului European și a Consiliului din 22 iunie 1998 privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale (JO L 204, p. 1).

4 — Directiva Parlamentului European și a Consiliului din 26 iunie 2003 privind normele comune pentru piața internă în sectorul gazelor naturale și de abrogare a Directivei 98/30 (JO L 176, p. 57, Ediție specială, 12/vol. 2, p. 80).

5 — Hotărârea din 1 aprilie 2004 Comisia/Germania (C-64/03, Rec., p. I-3551).

a cheltuielilor de transport. DEB a dedus în continuare din această primă cifră o reducere cu titlu preventiv de 50%, conform celor prevăzute de legislația germană în materie.

30. Potrivit calculului efectuate de DEB, valoarea taxei de procedură pe care trebuie să o plătească, al cărui calcul este făcut în funcție de valoarea litigiului, s-ar ridica la aproximativ 275 000 de euro. Reprezentarea de către un avocat fiind, pe de altă parte, obligatorie, DEB estimează cheltuielile legate de reprezentare la puțin peste 990 000 de euro. Pentru a-și duce la bun sfârșit acțiunea și în lipsa mijloacelor financiare suficiente, DEB, care nu poate plăti nici taxa impusă de articolul 12 alineatul (1) din GKG, nici cheltuielile avocațiale, reprezentarea prin avocat fiind obligatorie, a solicitat asistență judiciară în fața Landgericht Berlin.

31. Prin decizia din 4 martie 2008, acesta din urmă a refuzat să acorde asistența judiciară pentru motivul că DEB nu îndeplinește condițiile impuse de articolul 116 alineatul (2) din ZPO. Deși nu există nicio îndoială cu privire la lipsa resurselor financiare ale DEB, se pare că renunțarea la acțiune nu ar fi contrară intereselor generale, astfel cum au fost acestea interpretate de instanțele germane și de Bundesverfassungsgericht. Pe de altă parte, Landgericht Berlin nu s-a pronunțat cu privire la temeinicia cererii din acțiunea principală.

32. DEB a atacat imediat cu apel această hotărâre în fața Kammergericht Berlin. Potrivit acestuia din urmă, dacă ar fi trebuit să se pronunțe doar în considerarea dreptului

german, nu ar fi putut decât să constate că Landgericht Berlin a făcut o interpretare corectă a condițiilor impuse de articolul 116 alineatul (2) din ZPO. Astfel, potrivit unei jurisprudențe constante, instanțele germane nu au reținut decât puține ipoteze în care renunțarea la acțiune ar fi afectat în mod efectiv interesele generale. Aceasta ar fi situația dacă decizia ar privi o parte importantă a populației sau dacă ar urma să aibă consecințe sociale. S-ar aduce de asemenea atingere intereselor generale în sensul articolului 116 alineatul (2) din ZPO dacă renunțarea la acțiune ar împiedica persoana juridică să continue să îndeplinească o misiune de interes general sau atunci când însăși existența persoanei juridice ar depinde de calea de atac, când locurile de muncă ar fi în joc sau când persoana juridică ar avea un mare număr de creditori.

33. Kammergericht Berlin arată de asemenea că, în sensul jurisprudenței germane, și în special al aceleia a Bundesgerichtshof, faptul că pronunțarea unei hotărâri corecte corespunde interesului general sau că, pentru soluționarea litigiului, trebuie să se răspundă unor chestiuni de drept de interes general nu îndeplinește condiția prevăzută la articolul 116 alineatul (2) din ZPO.

34. În cazul DEB, aceasta nu are nici încasări, nici patrimoniu, nici salariați, nici creditori. Renunțarea la acțiune nu îi amenință, în sine, supraviețuirea. Mai mult, nu se consideră că îndeplinește o misiune de interes general. Întrucât a existat dintotdeauna cerința ca, în

afara persoanelor având o contribuție economică la litigiu, o categorie importantă de persoane să aibă de suferit ca urmare a renunțării la acțiunea în justiție, și cum nu acesta este cazul DEB, hotărârea pronunțată de Landgericht Berlin prin care i se respinge cererea de asistență judiciară trebuie menținută.

35. Kammergericht Berlin amintește de asemenea că diferența de tratament pe care ZPO o face între persoanele fizice și persoanele juridice ar fi fost, în plus, considerată de Bundesverfassungsgericht a fi conformă cu Legea fundamentală germană. Acesta din urmă a considerat astfel că acordarea asistenței judiciare poate fi asimilată unui ajutor social derivând din principiul statului social și necesar pentru respectarea demnității umane. Instanța de trimitere trage concluzia că o asemenea solidaritate nu poate fi impusă în raport cu persoanele juridice care nu dispun de resurse financiare. În cazul persoanelor juridice, faptul de a dispune de un patrimoniu suficient este o condiție pentru crearea și pentru existența lor, iar aceste persoane juridice nu au niciun motiv să fie recunoscute de ordinea juridică națională dacă nu sunt în măsură să își urmeze scopul pentru care au fost create și să își îndeplinească misiunile prin propriile mijloace.

36. Totuși, Kammergericht Berlin ridică problema dacă articolul 116 alineatul (2) din ZPO, astfel cum fusese interpretat până în acel moment de instanțele naționale, nu ar fi contrar dreptului Uniunii. Condițiile de acordare a asistenței judiciare, care se dovedesc mai restrictive pentru persoanele juridice decât pentru persoanele fizice și care, în plus,

sunt interpretate strict de instanța națională germană, au ca efect concret în cazul DEB privarea acesteia din urmă de orice posibilitate de a angaja răspunderea statului german pentru încălcarea dreptului Uniunii. Astfel, refuzul acordării asistenței judiciare face imposibilă sau cel puțin extrem de dificilă obținerea, dacă este cazul, a unei despăgubiri din partea statului în temeiul răspunderii sale pentru încălcarea dreptului Uniunii. Instanța de trimitere are, așadar, îndoieli cu privire la compatibilitatea acestei măsuri naționale cu principiile legate de răspunderea statului și în special cu principiul efectivității, astfel cum reiese acesta din jurisprudența Curții.

37. Confruntată cu o dificultate de interpretare a dreptului Uniunii și în calitate de instanță de ultim grad de jurisdicție, Kammergericht Berlin a hotărât, prin urmare, să suspende judecarea cauzei și, prin decizia de trimitere din 30 iunie 2009, să sesizeze Curtea, în temeiul articolului 234 CE, cu următoarea întrebare preliminară:

„Având în vedere că dispozițiile naționale privind condițiile juridice ale despăgubirii și procedura având ca obiect o acțiune în răspunderea statului în temeiul dreptului comunitar nu trebuie să facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă obținerea unei despăgubiri în temeiul principiilor acestei răspunderi, este problematic faptul că o reglementare națională supune exercitarea acțiunii în

justiție condiției plății unei [taxe] și prevede neacordarea asistenței judiciare unei persoane juridice care nu este în măsură să [achite această taxă]?”

IV — Procedura în fața Curții

38. Reclamanta din acțiunea principală, guvernele german, danez, francez, italian și polonez, Comisia Europeană, precum și Autoritatea AELS de Supraveghere au depus observații scrise.

39. În cadrul ședinței care a avut loc la 3 iunie 2010, reclamanta din acțiunea principală, guvernul german, Comisia, precum și Autoritatea AELS de Supraveghere au prezentat observații orale.

V — Analiză juridică

A — Rezumatul observațiilor

40. În prealabil, trebuie amintit că guvernul german, ca și guvernele danez, francez și italian, precum și Comisia concluzionează în

sensul că reglementarea națională în cauză nu este problematică în raport cu principiile echivalenței și efectivității. În esență, acestea consideră că, deși justițiabilii trebuie să poată angaja în mod efectiv răspunderea statului pentru încălcarea dreptului Uniunii, principiile efectivității dreptului Uniunii și protecției jurisdicționale efective nu merg până într-acolo încât să impună statelor membre să acorde asistență judiciară persoanelor juridice, care nu sunt decât niște creații artificiale ale ordinelor juridice naționale și a căror recunoaștere este în special condiționată de faptul de a dispune de resurse suficiente pentru a-și asigura supraviețuirea. În absența unei măsuri de armonizare adoptate la nivelul Uniunii, ținând cont de regulamentele de procedură în fața instanțelor sale și de însăși natura asistenței judiciare, căreia anumite guverne i-au subliniat caracterul esențialmente social legat de demnitatea umană, este absolut justificat și legitim ca persoanele juridice să fie supuse unor condiții de acordare a asistenței judiciare, atunci când aceste condiții există, mult mai restrictive decât atunci când asistența judiciară este solicitată de o persoană fizică.

41. Dimpotrivă, reclamanta din acțiunea principală, guvernul polonez și Autoritatea AELS de Supraveghere își exprimă rezervele cu privire la dispoziția națională în litigiu. DEB susține că, în măsura în care va trebui să renunțe la acțiunea în despăgubire dacă asistența judiciară nu îi este acordată, este

evidență încălcarea principiului efectivității, din moment ce este împiedicată în mod concret să invoce în justiție drepturi conferite de dreptul Uniunii, afirmație pe care o împărtășește și Autoritatea AELS de Supraveghere, chiar dacă aceasta se exprimă într-o manieră mai nuanțată. Guvernul polonez contestă interpretarea prea restrictivă dată de instanțele germane noțiunii „interese generale” și consideră că această atingere adusă principiului efectivității nu are caracter proporțional. În aceste condiții, reclamanta din acțiunea principală, guvernul polonez și Autoritatea AELS de Supraveghere concluzionează în sensul existenței unei încălcări a principiului efectivității.

B — Protecția jurisdicțională efectivă a drepturilor conferite justițiabililor de dreptul Uniunii și principiul răspunderii statului pentru încălcarea acestui drept

42. Potrivit unei jurisprudențe constante a Curții⁶, principiul protecției jurisdicționale efective a drepturilor recunoscute particularilor de dreptul Uniunii constituie un principiu general al dreptului Uniunii, decurgând din tradițiile constituționale comune statelor membre și consacrat la articolele 6 și 13

din CEDO și, mai recent, la articolul 47 din cartă⁷.

43. Protecția jurisdicțională efectivă astfel consacrată constă în asigurarea pentru justițiabili a posibilității de a valorifica drepturile ce le sunt conferite de dreptul Uniunii. Chiar și atunci când drepturile le-au fost încălcate de stat, justițiabilii trebuie să poată obține despăgubiri în fața instanței naționale.

44. Astfel, rezultă chiar din logica tratatelor și a angajamentelor asumate de statele membre ca urmare a deciziei lor de a adera la Uniune că răspunderea acestora din urmă trebuie să poată fi angajată de particulari atunci când aceștia se consideră victime ale unei încălcări de către stat a dreptului Uniunii.

45. Prin urmare, obiectivele ce sunt astfel urmărite sunt atât respectarea obligațiilor asumate de statele membre cu privire la dreptul Uniunii, cât și garantarea pentru particulari a deplinei efectivități a drepturilor conferite de dreptul Uniunii. Astfel, rezultă dintr-o jurisprudență constantă că, în temeiul principiului cooperării loiale prevăzut la articolul 10 CE, statele membre au sarcina de a

6 — Hotărârea din 13 martie 2007, Unibet (C-432/05, Rep., p. I-2271, punctul 37 și jurisprudența citată).

7 — În legătură cu aceasta din urmă, dorim să arătăm că, în pofida faptului că nu avea forță obligatorie la momentul faptelor din acțiunea principală, constituie în mod incontestabil un element ce trebuie luat în considerare în cauza noastră, ținând cont în special de faptul că legiuitorul Uniunii i-a recunoscut în mod explicit importanța în considerentul (5) al Directivei 2003/8 (pentru o situație similară, a se vedea Hotărârea din 27 iunie 2006, Parlamentul European/Consiliul, C-540/03, Rep., p. I-5769, punctul 38).

asigura efectul deplin al normelor Uniunii și de a proteja drepturile conferite prin acestea particularilor⁸.

46. Dreptul la despăgubiri al persoanelor lezate în urma unei încălcări a dreptului Uniunii este un principiu fundamental al Uniunii întemeiate pe drept, instituit de tratate, și o dimensiune specială a principiului protecției juridictionale efective. În același timp, cartă constituțională fundamentală a Uniunii, care este constituită din tratate, este animată de spiritul cooperării juridictionale. Astfel, atunci când Curtea a consacrat, în mod logic, principiul răspunderii statului pentru încălcarea dreptului Uniunii, a indicat de asemenea în mod logic că acțiunile pentru valorificarea acestui principiu trebuiau să poată fi introduse în fața instanțelor naționale, instanțe de drept comun ale Uniunii, și că este de competența ordinilor juridice naționale să determine jurisdicțiile competente, precum și condițiile de formă și de fond ale unor asemenea acțiuni. Autonomia procedurală și juridictională a statelor membre presupune recunoașterea unei marje de apreciere în favoarea acestora.

47. Totuși, această libertate trebuie în mod necesar să fie limitată. Deși particularii trebuie să poată angaja răspunderea statului care a încălcat dreptul Uniunii în cadrul dreptului

național al răspunderii, „condițiile stabilite de legislațiile naționale în domeniul reparării prejudiciilor [nu pot] fi mai puțin favorabile decât cele referitoare la acțiuni asemănătoare de drept intern (principiul echivalenței) și [nu pot] fi concepute astfel încât să facă, în practică, imposibilă sau excesiv de dificilă obținerea reparării prejudiciului (principiul efectivității)”⁹.

48. În speță, trebuie arătat că există posibilitatea pentru justițiabili de a introduce o acțiune în răspunderea statului german pentru încălcarea dreptului Uniunii. Rămâne să se stabilească dacă principiile echivalenței și efectivității sunt respectate de legislația națională.

C — Cu privire la principiul echivalenței

49. Principiul echivalenței, care impune ca toate normele aplicabile acțiunilor să se aplice fără distincție atât acțiunilor întemeiate pe încălcarea dreptului Uniunii, cât și celor întemeiate pe nerespectarea dreptului intern¹⁰, este efectiv respectat în speță. Plata taxei de procedură este solicitată de fiecare dată când

8 — Hotărârea din 9 martie 1978, Simmenthal (106/77, Rec., p. 629, punctul 16), Hotărârea din 19 iunie 1990, Factortame și alții (C-213/89, Rec., p. I-2433, punctul 19), precum și Hotărârea din 19 noiembrie 1991, Francovich și alții (C-6/90 și C-9/90, Rec., p. I-5357, punctul 32).

9 — Hotărârea din 10 iulie 1997, Palmisani (C-261/95, Rec., p. I-4025, punctul 27).

10 — Hotărârea din 26 ianuarie 2010, Transportes Urbanos y Servicios Generales (C-118/08, Rep., p. I-635, punctul 33 și jurisprudența citată).

o acțiune în răspundere este inițiată împotriva statului, indiferent că se întemeiază pe o pretinsă încălcare a dreptului intern sau pe o pretinsă încălcare a dreptului Uniunii. În plus, condițiile de acordare a asistenței judiciare pentru persoanele juridice sunt aceleași atunci când aceste persoane juridice introduc o acțiune în răspunderea statului pentru încălcarea dreptului național și atunci când urmăresc angajarea răspunderii statului german pentru încălcarea dreptului Uniunii.

estimată a litigiului. Legislația germană nu prevede un plafon. Apoi, articolul 116 alineatul (2) din ZPO oferă persoanelor juridice posibilitatea de a beneficia de asistență judiciară, cu condiția, printre altele, ca renunțarea la acțiune să fie contrară intereselor generale, condiție interpretată în mod strict de instanțele germane.

D — *Cu privire la principiul efectivității*

50. Astfel cum instanța de trimitere a identificat în mod corect, problema care se ridică în prezenta cauză este mai mult aceea a compatibilității cu dreptul Uniunii, și în special cu principiul efectivității, a unei legislații naționale care, în cazul particular prezentat astăzi Curții, are drept consecință neacordarea de sprijin unei persoane juridice pentru a depăși dificultatea întâmpinată în cadrul accesului la o instanță în scopul valorificării drepturilor pe care pretinde că i le conferă dreptul Uniunii.

51. Situația care tocmai a fost amintită rezultă din coroborarea a două dispoziții.

52. În primul rând, articolul 12 din GKG impune părților, oricare ar fi ele, plata unei taxe a cărei valoare este proporțională cu valoarea

53. În conformitate cu orientarea trasată în jurisprudența Curții, ni se pare important să analizăm articolul 116 alineatul (2) din ZPO în contextul mai larg al normelor de procedură germane. Altfel spus, chiar dacă observațiile scrise ale părților interesate s-au concentrat pe problematica refuzului acordării asistenței judiciare în cazul persoanelor juridice, condițiile de acordare a asistenței judiciare trebuie analizate în contextul mai larg al organizării generale a procedurii, astfel cum este aceasta definită de statul membru în cauză.

1. Cu privire la posibilitatea de a supune procedura la plata unei taxe, cu condiția ca aceasta să nu fie disproporționată

54. În această etapă a analizei, trebuie să amintim Curții că statele membre, prin punerea în aplicare a autonomiei lor procedurale, sunt libere să supună introducerea acțiunilor în justiție unor cheltuieli de procedură. Aceste cheltuieli au de regulă două forme complet diferite: fie este vorba despre o taxă percepută de stat cu titlu de participare a părților în proces la finanțarea serviciului public de

justiție, fie este vorba despre un avans la cheltuielile de judecată, despre o garanție depusă de reclamantă astfel încât să se ofere părâtului siguranța că, în cazul în care ar cădea în pretenții, reclamanta va participa la plata cheltuielilor prilejuite de apărarea sa.

55. Curtea nu s-a pronunțat până acum decât asupra mecanismelor așa-zise *de cautio iudicatum solvi*, ce corespund celei de a doua forme de cheltuieli prezentate mai sus. Particularitatea mecanismelor cărora Curtea le-a apreciat compatibilitatea cu dreptul Uniunii rezidă în faptul că această garanție, numită în general „garanția din străinătate”, trebuie plătită de reclamantă atunci când aceasta nu are reședința pe teritoriul și nu are nici naționalitatea statului membru în fața instanțelor căruia este introdusă acțiunea, deși o asemenea garanție nu este impusă resortisanților statului membru în cauză, cu toate că nici ei nu ar avea reședința pe teritoriul statului lor de origine și nici nu ar deține bunuri pe acest teritoriu. Prin urmare, este remarcabil să se constate că examinarea realizată de Curte s-a întemeiat pe articolul 12 CE și pe interzicerea generală a discriminării¹¹, iar nu pe principiul efectivității dreptului Uniunii.

11 — Hotărârea din 1 iulie 1993, Hubbard (C-20/92, Rec., p. I-3777), Hotărârea din 26 septembrie 1996, Data Delecta și Forsberg (C-43/95, Rec., p. I-4661), Hotărârea din 20 martie 1997, Hayes (C-323/95, Rec., p. I-1711), precum și Hotărârea din 2 octombrie 1997, Saldanha și MTS (C-122/96, Rec., p. I-5325).

56. În cursul ședinței, guvernul german a fost invitat să arate condițiile în care era calculată taxa de procedură. Cu această ocazie, guvernul menționat a arătat că legislația germană în materie a stabilit un barem astfel încât, în funcție de valoarea estimată a litigiului, justițiabilul să fie în măsură să cunoască cu anticipație, într-un mod total transparent, cuantumul taxei pe care ar urma să o plătească. În funcție de această valoare, un anumit procent se aplică pentru calcularea taxei. Guvernul german a arătat că taxa urmărea în mod esențial obiectivul de a-i determina pe utilizatorii serviciului public de justiție să participe la finanțarea acestuia. Întrucât taxa percepută în litigiile de o importanță financiară scăzută nu este suficientă pentru a acoperi costul real al procesului, taxa percepută în litigiile de o valoare mai importantă este mai ridicată. Având în vedere ansamblul acestor considerații, s-a ajuns la stabilirea taxei de procedură pe care DEB trebuia să o plătească la aproximativ 275 000 de euro.

57. Or, cu cât cheltuielile de procedură sunt mai ridicate, cu atât riscurile ca reclamanta să nu le poată suporta și să trebuiască să solicite acordarea asistenței judiciare sunt mai mari. Stabilirea unor cheltuieli de procedură ridicate împreună cu condiții de acordare a asistenței judiciare foarte restrictive pot fi considerate ca susceptibile de a conduce la o atingere a dreptului de acces la o instanță, aceasta cu atât mai mult cu cât plata taxei este impusă, cum este cazul în speță, înainte de derularea procesului. Problema care se ridică aici este aceea de a stabili dacă repartizarea costurilor serviciului public de justiție între stat și utilizatorii acestui serviciu, astfel cum este organizată de legislația germană, este adecvată sau dacă depășește ceea ce este

rezonabil sau echitabil, reflectându-se, într-o situație concretă cum este cea din speță, într-o limitare inacceptabilă a accesului la justiție. Această chestiune nu poate fi apreciată în mod adecvat decât de instanța din cauza principală, chiar în lumina *fumus boni iuris* al acțiunii, pe care reclamanta din acțiunea principală are în vedere să îl prezinte Curții și asupra căruia nu s-au pronunțat nici Landgericht Berlin, după cum s-a arătat la punctul 31 din prezentele concluzii, și nici Kammergericht Berlin.

58. Guvernul german a arătat, de asemenea în timpul ședinței, că, fără a fi cu adevărat concepută ca o condiție de admisibilitate a acțiunii, neplata taxei are drept consecință nedeschiderea procedurii. Trebuie să recunoaștem că nuanța este subtilă, dar, în orice caz, accesul la instanță este cu atât mai dificil cu cât, contrar altor sisteme instituite în alte state membre, Republica Federală Germania n-a stabilit niciun plafon și nu oferă nicio posibilitate de plată *a posteriori* a taxei¹². Este motivul pentru care considerăm că în analiza situației DEB necesită să fie luată în considerare nu doar legislația germană privind condițiile de acordare a asistenței judiciare persoanelor juridice, ci trebuie avut în vedere totodată sistemul procedural german

ce impune plata unei taxe de procedură. Pe de altă parte, aceasta corespunde întrebării adresate de instanța de trimitere, care, după cum rezultă de la punctul 37 din prezentele concluzii, solicită să se stabilească dacă este problematic faptul că o legislație națională, în primul rând, condiționează exercitarea unei acțiuni în justiție de plata unei taxe, iar, în al doilea rând, prevede că asistența judiciară nu poate fi acordată unei persoane juridice care nu este în măsură să achite această taxă și care nu îndeplinește condițiile restrictive pe care această legislație le impune.

59. Mai exact, punerea în aplicare a unui mecanism de asistență judiciară prezintă o importanță deosebită în statele care au ales să supună procedurile jurisdicționale unor taxe, din moment ce aceasta este concepută în general ca o contraprestație. Așadar, aprecierea caracterului adecvat al cheltuielilor de procedură este un indiciu suplimentar ce permite evaluarea gradului în care se aduce atingere principiului de drept al accesului la o instanță, atingere născută din refuzul de acordare a asistenței judiciare¹³. Așadar, fără

12 — Contrar a ceea ce prevede legislația italiană, spre exemplu, care permite recuperarea forțată *a posteriori* a taxei ce nu ar fi fost plătită înainte de deschiderea procedurii.

13 — Astfel cum Curtea Europeană a Drepturilor Omului a avut deja ocazia să verifice, întrucât aceasta consideră de asemenea că „obligatia de a plăti instanțelor civile cheltuielile aferente cererilor care le sunt prezentate nu ar fi o restricție adusă dreptului de acces la o instanță incompatibilă în sine cu articolul 6 alineatul (1) din [CEDO]”, cu condiția de a realiza totuși „un just echilibru între, pe de o parte, interesul statului de a percepe cheltuielile de procedură pentru soluționarea cererilor și, pe de altă parte, interesul reclamantului de a-și valorifica pretențiile în fața instanțelor” (Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Kreuz împotriva Poloniei din 19 iunie 2001, cererea nr. 28249/95, respectiv punctele 60 și 66). Notăm faptul că reclamantul în speță era o persoană fizică.

a pretinde nicidecum că anticipăm răspunsul pe care instanța de trimitere îl va da cu privire la acest punct, considerăm că trebuie avut în vedere că, în situația DEB, dacă taxa de procedură ar fi fost mai puțin ridicată, DEB ar fi avut în mod obiectiv mai multe șanse să își ducă la bun sfârșit acțiunea în justiție, întrucât posibilitățile de a face apel la o finanțare exterioară (un împrumut bancar, spre exemplu) ar fi fost mai numeroase.

2. Cu privire la întinderea dreptului la asistență judiciară pentru persoanele juridice

a) Fasciculul de indicii

60. Am arătat deja că această întrebare delicată este adresată pentru prima dată Curții. Este cu atât mai delicat să se dea răspunsul cu cât puține norme de drept pozitiv sunt efectiv aplicabile cauzei noastre. Este motivul pentru care trebuie să recurgem la ceea ce vom numi un „fascicul de indicii”. Acesta este compus în același timp din practica internațională, din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, din dreptul Uniunii în materie în stadiul său actual și din practica individuală a statelor membre.

i) Practica internațională

61. Practica internațională nu pare să impună statelor să acorde asistență judiciară persoanelor juridice. Nici articolul 20 din Convenția de la Haga privind procedura civilă, nici articolul 1 din Acordul european asupra transmiterii cererilor de asistență judiciară, nici primul și al doilea paragraf ale articolului 1 din Convenția de la Haga privind facilitarea accesului internațional la justiție nu permit să se concluzioneze că persoanelor juridice li se recunoaște un drept la asistență judiciară echivalent cu cel recunoscut persoanelor fizice. Astfel, aceste diferite acorduri și convenții prevăd doar că beneficiarii asistenței pot fi „resortisanții fiecărei părți contractante”, „orice persoană având reședința obișnuită pe teritoriul uneia dintre părțile contractante” sau „cetățenii unui stat contractant [...] și persoanele [...] care au reședința lor obișnuită într-un stat contractant în care este sau urmează să se declanșeze o procedură judiciară”¹⁴. Or, apreciem că termenii de resortisanți și de reședință obișnuită sunt folosiți mai mult pentru a desemna persoane fizice.

62. Trebuie de asemenea arătat că nu se face nicio referire la persoane juridice în

14 — A se vedea articolul 20 din Convenția de la Haga privind procedura civilă, articolul 1 din Acordul european cu privire la transmiterea cererilor de asistență judiciară și articolul 1 din Convenția de la Haga privind facilitarea accesului internațional la justiție.

capitolul 1, privind asistența judiciară, din Convenția de la Haga privind facilitarea accesului internațional la justiție. Acestea sunt însă vizate în mod expres de dispozițiile capitolului 2, privind *cautio iudicatum solvi* și executarea condamnărilor la plata cheltuielilor de judecată. Altfel spus, aceasta înseamnă că absența unei referiri la persoane juridice în capitolul 1 menționat mai sus nu reprezintă o omisiune sau o neglijență a celor care au redactat convenția respectivă. Și mai semnificativ, practica internațională admite de asemenea posibilitatea de a impune persoanelor juridice plata unor cheltuieli de judecată (cu condiția ca acestea să nu fie pretinse solicitanților doar în temeiul calității de străin), fără a prevedea, în privința lor și în contraprestație, un sistem de asistență judiciară.

ii) CEDO și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului

63. În ceea ce privește CEDO, care deja de mult timp constituie o sursă de primă importanță pentru ordinea juridică a Uniunii și care, în perspectiva aderării la Uniune, va avea, pe baza unui acord internațional, în mod oficial forță obligatorie din punct de vedere juridic, trebuie arătat că articolul 6 alineatul (3) litera (c) al acesteia nu prevede acordarea de asistență judiciară decât în cadrul cauzelor penale. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a dedus din aceasta o diferență fundamentală, din moment ce a hotărât că „Convenția nu obligă la acordarea asistenței judiciare în toate tipurile de acțiuni în justiție în materie civilă. Astfel, există o

distincție netă între prevederile articolului (6) alineatul (3) litera c, care garantează dreptul la asistență judiciară gratuită, cu îndeplinirea anumitor condiții, în procedurile penale, și cele ale articolului 6 alineatul (1), care nu face trimitere deloc la asistența judiciară”¹⁵. Altfel spus, articolul 6 alineatul (3) litera (c) din CEDO nu poate fi interpretat de o manieră atât de largă încât să impună statelor părți la convenție să acorde în mod sistematic asistență judiciară.

64. Refuzurile de acordare a asistenței judiciare în procedurile civile nu vor fi, așadar, examinate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului decât prin prisma articolului 6 alineatul (1) din CEDO, căruia Curtea menționată i-a asociat dreptul de acces la o instanță¹⁶. În cauza Airey împotriva Irlandei, la care explicațiile aduse articolului 47 alineatul (3) din cartă fac referire, reclamanta, resortisant irlandez, dorea să formuleze o acțiune pentru a obține separarea pe cale judecătorească de soțul ei. Deși reprezentarea de către un avocat nu era obligatorie, reieșea că toate părțile la o procedură similară, care trebuia să fie obligatoriu adusă la cunoștința High Court, fuseseră asistate de un avocat. În plus, niciun sistem de asistență judiciară nu era prevăzut în Irlanda pentru cauzele civile. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a hotărât că trebuie „să se verifice dacă prezentarea în fața

15 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Del Sol împotriva Franței din 26 februarie 2002 (cererea nr. 46800/99, § 20).

16 — A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Golder împotriva Regatului Unit din 21 februarie 1975 (cererea nr. 4451/70).

High Court fără a fi asistat de un apărător ar fi eficace, în sensul că [reclamanta] și-ar putea prezenta argumentele de o manieră adecvată și satisfăcătoare”¹⁷. Curtea Europeană a Drepturilor Omului recunoaște că CEDO nu are ca obiect punerea în aplicare generalizată a unui sistem de asistență judiciară, ci că aceasta „se limitează să impună ca individul să beneficieze de dreptul său efectiv de acces la instanță potrivit unor modalități ce nu ar fi contrare articolului 6 alineatul (1)”¹⁸. Curtea Europeană a Drepturilor Omului admite că „[CEDO] nu conține nicio clauză cu privire la asistența judiciară”¹⁹ pentru acțiunile în justiție cu caracter civil, dar că „articolul 6 alineatul (1) poate uneori impune statului să prevadă asistența unui membru al baroului atunci când aceasta se dovedește indispensabilă pentru accesul efectiv la instanță, fie pentru că legea prevede reprezentarea prin avocat, astfel cum legislația națională a anumitor state contractante prevede pentru anumite categorii de litigii, fie ca urmare a complexității procedurii sau a cauzei”²⁰.

65. Aprecierea pe care o efectuează Curtea Europeană a Drepturilor Omului depinde în mod evident foarte mult de circumstanțele speței. În cauza *Del Sol* împotriva Franței, reclamanta (din nou, în speță, persoană fizică) considera că refuzul de a i se acorda asistență judiciară avusese drept consecință privarea acesteia de accesul la Curtea de Casație franceză, fiind, așadar, încălcat articolul 6 alineatul (1) din CEDO. Or, Curtea Europeană a Drepturilor Omului nu a reținut această abordare, trecând la o analiză *in concreto* a sistemului francez de asistență judiciară și

considerând că „sistemul pus în aplicare de legiuitorul francez oferă garanții substanțiale indivizilor, de natură să îi protejeze împotriva arbitrariului”, garanții oferite, pe de o parte, de modalitatea de compunere a biroului de asistență juridică gratuită înființat pe lângă Curtea de Casație, iar, pe de altă parte, de faptul că deciziile de respingere ale biroului amintit mai sus puteau face obiectul unei căi de atac în fața prim-președintelui Curții de Casație²¹. În plus, Curtea a arătat că reclamanta putuse să își susțină cauza în primă instanță, iar apoi în apel²². Curtea Europeană a Drepturilor Omului s-a preocupat în prealabil să arate că, „după cum sublinia Comisia Europeană a Drepturilor Omului, fără îndoială, un sistem de asistență judiciară nu poate funcționa fără punerea în aplicare a unui dispozitiv care să permită selecționarea cauzelor susceptibile de a beneficia de acest sistem”²³. În sfârșit, aceasta a dedus că nu era adusă atingere esenței ineseși a dreptului de acces la o instanță al reclamantei prin refuzul biroului de asistență juridică gratuită de a-i acorda asistență judiciară.

66. Mai recent, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a precizat criteriile care trebuie să fie luate în considerare la momentul

17 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea *Airey* împotriva Irlandei din 9 octombrie 1979 (cererea nr. 6289/73, § 24).

18 — *Ibidem* (§ 26).

19 — *Idem*.

20 — *Idem*.

21 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea *Del Sol* împotriva Franței, citată anterior (§ 26).

22 — *Idem*.

23 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea *Del Sol* împotriva Franței, citată anterior (§ 23).

evaluării compatibilității unui mecanism de asistență judiciară cu CEDO. Astfel, chestiunea trebuie „soluționată având în vedere faptele și circumstanțele particulare din fiecare speță și depinde în special de importanța mizei pentru reclamant, de complexitatea dreptului și a procedurii aplicabile, precum și de capacitatea reclamantului de a-și apăra efectiv cauza”²⁴. Aceasta admite în același timp că dreptul de acces la o instanță nu este absolut și că poate cunoaște limitări, „cu condiția ca acestea să urmărească un scop legitim și să fie proporționale”²⁵. Astfel, Curtea consideră că acordarea asistenței judiciare poate fi limitată în funcție de situația financiară a ple-dantului sau de șansele de succes ale acțiunii sale²⁶. Curtea Europeană a Drepturilor Omului recunoaște de asemenea că statele nu au obligația de a încerca să garanteze, din fonduri publice, o egalitate totală de arme între persoana asistată și adversarul său, din moment ce fiecărei părți i se oferă posibilitatea rezonabilă de a-și susține cauza²⁷.

67. Fără îndoială, utilizarea de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului a termenului „individ” prezintă o importanță deosebită pentru cauza noastră, din moment ce aceasta arată că CEDO „se limitează să impună ca individul să beneficieze de dreptul său efectiv de acces la justiție”²⁸. Însă Curtea Europeană a Drepturilor Omului s-a pronunțat de asemenea cu privire la un refuz de acordare a asistenței judiciare unei persoane juridice în

cauza VP Diffusion Sarl împotriva Franței²⁹. Refuzul provine din nou de la biroul de asistență juridică gratuită al Curții de Casație franceze. Guvernul francez invocă faptul că CEDO nu obligă la acordarea asistenței judiciare în toate acțiunile în justiție în materie civilă, că refuzul asistenței nu aducea atingere esenței înseși a articolului 6 alineatul (1) din CEDO, întrucât răspundea unui scop legitim și respecta un raport rezonabil de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul urmărit. Încă o dată, Curtea Europeană a Drepturilor Omului va considera că nu s-a adus atingere esenței articolului 6 alineatul (1) mai sus amintit, în special prin aceea că dreptul la o instanță a fost respectat în primă instanță și în apel. Dar, mai departe, Curtea amintește totodată că „Convenția nu dă justițiabilului dreptul, într-o procedură privind drepturile sale cu caracter civil, de a beneficia în mod automat de asistență juridică gratuită sau de a fi reprezentat de un avocat”³⁰. Mai mult, Curtea Europeană a Drepturilor Omului recunoaște că „sistemul judiciar poate implica o procedură de selecție pentru acțiunile civile, dar care trebuie să funcționeze de o manieră nearbitrară, nedisproporționată și fără să aducă atingere esenței dreptului de acces la o instanță”. Curtea Europeană a Drepturilor Omului continuă să observe „că, pe plan european, nu există un consens sau cel puțin o tendință afirmată în materia acordării asistenței juridice gratuite. Legislația unui mare număr de state nu prevede beneficiul acestei asistențe pentru persoanele juridice, oricare le-ar fi scopul, comercial sau nelucrative. În speță, Curtea apreciază că distincția juridică, din regimul francez de asistență juridică gratuită, între persoanele fizice și persoanele juridice având sau nu scop lucrativ, întemeiată pe regimul fiscal al asistenței juridice, nu este arbitrară. [...] [E]xistă în dreptul francez un temei obiectiv –

24 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea Steel și Morris împotriva Regatului Unit din 15 februarie 2005 (cererea nr. 68416/01, § 61).

25 — *Ibidem* (§ 62).

26 — *Ibidem* (§ 62 și jurisprudența citată).

27 — *Idem*.

28 — A se vedea Hotărârea Airey împotriva Irlandei, citată anterior (§ 26).

29 — Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Hotărârea VP Diffusion Sarl împotriva Franței din 26 august 2008 (cererea nr. 14565/04).

30 — *Idem*.

normele privind impozitul pe profit – care permite societăților comerciale, chiar aflate în dificultate financiară, să facă față cheltuielilor prilejuite de o procedură jurisdicțională”. Curtea Europeană a Drepturilor Omului va considera chiar nediscriminatorie diferența de tratament, în ceea ce privește asistența judiciară, între societățile comerciale, pe de o parte, și persoanele fizice și persoanele juridice cu scop nelucrativ, pe de altă parte, întrucât această diferență se întemeiază pe o justificare obiectivă și rezonabilă, și anume regimul fiscal al asistenței juridice.

mod explicit să i se impună Republicii Federale Germania să reconsidere *per se* mecanismul asistenței judiciare în favoarea persoanelor juridice.

iii) La nivelul Uniunii

68. Din considerațiile precedente pare să rezulte că CEDO, astfel cum a fost interpretată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nu conține nicio dispoziție prin care să se impună în mod expres obligația pentru statele părți de a pune în aplicare un sistem de asistență judiciară în beneficiul necondiționat atât al persoanelor fizice, cât și al persoanelor juridice. Desigur, nimic nu s-ar opune ca ordinea juridică a Uniunii să ofere o protecție mai ridicată întemeiată pe articolul 6 alineatul (1) din CEDO³¹. Totuși, nu există niciun fundament juridic real care să permită în

69. Articolul 47 alineatul (3) din cartă, la care face referire Directiva 2003/8, dar fără forță obligatorie la momentul faptelor din acțiunea principală, prevede că asistența judiciară este acordată „celor care nu dispun de resurse suficiente”. Celelalte două paragrafe ale aceluiași articol fac referire, la rândul lor, la „orice persoană”. Explicațiile cartei³² trimit atât la Hotărârea Airey împotriva Irlandei³³, cât și la sistemul de asistență pus în aplicare în fața instanțelor Uniunii, astfel încât nicio concluzie definitivă nu se poate trage din consacrarea de către cartă a unui drept la asistență judiciară, de altfel preluat în mod larg din CEDO.

70. În plus, nicio normă de armonizare a condițiilor în care asistența judiciară trebuie acordată și care să fie aplicabilă cauzei noastre nu a putut fi menționată. Totuși, cu toate că

31 — Va trebui să revenim asupra acestui aspect atunci când vom lua în discuție cartea: a se vedea punctul 98 și urm. din prezentele concluzii.

32 — JO 2007, C 303, p. 30.

33 — Citată anterior.

nu se aplică în speță, Directiva 2003/8 conține elemente utile care ne permit să clarificăm modul în care legiuitorul Uniunii concepe în prezent asistența judiciară.

de administratorul judiciar al unei societăți comerciale³⁵.

71. Directiva 2003/8 urmărește să organizeze condițiile de acordare a asistenței judiciare în litigiile transfrontaliere. Or, în asemenea cazuri, beneficiul asistenței judiciare nu este recunoscut decât persoanelor fizice, considerentul (13) al directivei menționate referindu-se la „[t]oți cetățenii Uniunii, indiferent unde au domiciliul sau reședința obișnuită”, iar articolul 3 din aceasta stabilind principiul potrivit căruia „orice persoană fizică” poate pretinde asistență judiciară în condițiile și în limitele fixate de Directiva 2003/8.

73. În fața Curții, situația este probabil mai ambiguă. Articolul 76 alineatul (1) primul paragraf din Regulamentul de procedură nu utilizează termenul „persoană”, ci „parte”. Ar fi putut beneficia astfel de o interpretare largă, părțile putând fi în același timp persoane fizice sau juridice.

72. Regulamentele de procedură ale instanțelor Uniunii nu sunt mai favorabile persoanelor juridice. Atât în fața Tribunalului Funcției Publice (în fața căruia posibilitatea de sesizare de către o persoană juridică este totuși mai limitată), cât și în fața Tribunalului, asistența judiciară este strict rezervată persoanelor fizice³⁴, chiar și atunci când cererea de asistență judiciară este introdusă

74. Rezultă totuși că practica a fost în sensul respingerii în mod sistematic a cererilor de asistență judiciară introduse în fața Curții de persoane juridice. Cu toate că pentru o perioadă îndelungată, Curtea nu a avut obligația de a-și motiva ordonanțele de respingere a asistenței judiciare³⁶, se poate presupune, ținând cont de caracterul constant al acestei

34 — Pentru un exemplu recent în fața Tribunalului, a se vedea Ordonanța președintelui Camerei a patra a Tribunalului din 11 ianuarie 2010, Comisia/Edificios Inteco (T-235/09 A), potrivit căreia, „dacă cererea trebuie interpretată ca fiind introdusă în numele Edificios Inteco, aceasta trebuie respinsă pentru motivul că o persoană juridică [...] nu beneficiază de asistență judiciară, din moment ce din articolul 94 alineatul (2) din Regulamentul de procedură rezultă că doar persoanele fizice care se află în incapacitate totală sau parțială de a face față cheltuielilor legate de asistență și de reprezentarea în justiție în fața Tribunalului au dreptul de a beneficia de asistență judiciară” (punctul 3).

35 — Hotărârea Tribunalului din 22 ianuarie 2009, Commercy/OAPI-easyGroup IP Licensing (easyHotel) (T-316/07, Rep., p. II-43, punctele 16-30).

36 — A se vedea modificarea Regulamentului de procedură al Curții din 12 iulie 2005, de modificare printre altele a articolului 76 alineatul (3) al doilea paragraf, care prevede acum că ordonanțele de refuz total sau parțial al admiterii beneficiului asistenței judiciare gratuite vor trebui motivate (JO L 203, p. 19).

practici, că refuzurile s-au întemeiat pe faptul că solicitantul era o persoană juridică³⁷.

iv) Practica individuală a statelor membre

75. Refuzul de a acorda asistență judiciară în fața Tribunalului, prin urmare, inclusiv în ipoteza unei acțiuni directe, este dovada faptului că principiul efectivității dreptului Uniunii și al dreptului la o instanță de care beneficiază justițiabilii nu sunt absolute nici în cadrul instanțelor Uniunii, ci pot cunoaște limitări. Desigur, cheltuielile efectuate în fața instanțelor Uniunii sunt cele legate de asistență și de reprezentarea în justiție, diferitele regulamente de procedură neimpunând nicio taxă comparabilă cu cea despre care este vorba în acțiunea principală și nicio garanție. Totuși, nu poate fi exclusă ipoteza în care o persoană juridică, lipsită de orice posibilitate de a obține asistență judiciară în fața Tribunalului și ținând cont de sumele solicitate în general de avocați, în special în domeniul dreptului concurenței, trebuie să renunțe la acțiune.

76. Fără a pretinde exhaustivitatea, ne vom limita să menționăm doar un anumit număr de state membre ale Uniunii pentru a demonstra că nu poate fi trasă nicio concluzie definitivă din examinarea comparată a practicilor naționale în materia acordării asistenței judiciare.

77. Am menționat deja cazul francez, care are în vedere posibilitatea – excepțională – de a acorda asistență judiciară numai persoanelor juridice cu scop nelucrative care au sediul în Franța și care nu dispun de resurse suficiente³⁸. Celelalte persoane juridice nu pot pretinde asistență judiciară, dar vor putea deduce fiscal cheltuielile prilejuite de o procedură jurisdicțională. În ceea ce o privește, Republica Italiană a adoptat o schemă apropiată de cea în discuție în cauza principală, întrucât impune, pentru înscrierea pe rol a unei cauze, plata unei taxe în funcție de valoarea cauzei. Doar „cetățenii săraci”, potrivit propriei formulări a legislației italiene, vor putea eventual să fie exonerati de plata taxei³⁹. În ceea ce privește Marele Ducat al Luxemburgului, asistența judiciară este rezervată persoanelor fizice, dar unele dintre acestea totuși nu

37 — A se vedea Ordonanța din 6 iunie 1980, Jenkins (96/80 AJ), Ordonanța din 7 mai 1992, Emerald Meats/Comisia (C-106/90 AJ, C-317/90 AJ și C-129/91 AJ), Ordonanța din 4 martie 1994, Iraco/Comisia (C-3/94 AJ), Ordonanța din 29 februarie 1996, Merck și Beecham (C-267/95 AJ și C-268/95 AJ), Ordonanța din 3 februarie 1997, Comisia/Iraco (C-337/96 AJ), precum și Ordonanța din 23 septembrie 1999, Simap (C-303/98 AJ). Din informațiile noastre, Curtea nu a pronunțat decât o singură ordonanță motivată de respingere a cererii de asistență judiciară introduse de o asociație de persoane; în mod surprinzător, Curtea a procedat la verificarea în speță a faptului că autoarea cererii îndeplinea condițiile stabilite de articolul 76 din Regulamentul de procedură. Curtea a verificat astfel dacă persoana juridică reclamantă putea justifica lipsa resurselor financiare și dacă acțiunea acesteia nu era vădit neîntemeiată. Întrucât cele două condiții nu erau îndeplinite în speță, a refuzat acordarea asistenței judiciare (a se vedea Ordonanța din 26 octombrie 1995, Amicale des résidents du square d'Auvergne, C-133/95 AJ).

38 — A se vedea articolul 2 din Legea nr. 91-647 din 10 iulie 1991 privind asistența juridică, astfel cum a fost modificat prin Legea nr. 2007-210 din 19 februarie 2007 privind reforma asigurării protecției juridice (JORF din 21 februarie 2007, p. 3051).

39 — Testo unico in materia di spese di giustizia 115/2002 (articolul 74, alineatul 2).

o pot pretinde: este cazul comercianților, al antreprenorilor, al artizanilor și al membrilor profesiiilor libérale, pentru litigiile decurgând din activitatea lor comercială sau profesională. De asemenea, asistența judiciară nu poate fi acordată pentru un litigiu rezultând dintr-o activitate cu caracter speculativ⁴⁰. Regatul Danemarcei rezervă beneficiul asistenței judiciare persoanelor fizice, cu excepția unor cazuri absolut excepționale în cauze având valoare de principiu sau de interes general; cauzele din domeniul industrial și comercial sunt în principiu excluse de la dreptul la asistență judiciară⁴¹.

80. Apoi, distincția între persoanele juridice cu scop lucrativ și persoanele juridice cu scop nelucrativ, în sensul admiterii mai facile a acestora din urmă pentru acordarea de asistență judiciară, este relativ răspândită în practica statelor membre.

78. Acest mic eșantion de practici naționale ne permite să tragem două serii de concluzii.

b) Aplicarea la o situație precum cea din acțiunea principală

79. Mai întâi, acest eșantion pune în evidență absența unui principiu cu adevărat comun care să fie împărtășit de statele membre în domeniul acordării asistenței judiciare și care ar putea, dacă este cazul, să fie reflectat și consacrat la nivelul Uniunii.

81. În conformitate cu direcția trasată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, atunci când trebuie să se pronunțe asupra problemei dacă a existat o încălcare a articolului 6 alineatul (1) din CEDO, Curtea de Justiție a considerat, potrivit unei jurisprudențe constante, că atunci când trebuie să se pronunțe cu privire la compatibilitatea unei dispoziții cu principiul efectivității, trebuie să o analizeze nu de o manieră abstractă, ci în raport cu circumstanțele specifice ale speței pentru a verifica faptul că acțiunea nu devine excesiv de dificilă și „ținând cont de locul pe care respectiva prevedere îl ocupă în cadrul procedurii în ansamblul său, de modul în care se derulează și de particularitățile acesteia în fața diverselor instanțe naționale. Din această perspectivă, trebuie să se țină cont, eventual, de principiile care stau la baza sistemului jurisdicțional național, precum protecția dreptului la apărare, principiul securității

40 — Pentru ansamblul acestor restricții la acordarea asistenței judiciare persoanelor fizice în Luxemburg, a se vedea Legea din 18 august 1995 privind asistența judiciară, articolul 2 alineatul (2) al doilea paragraf (*Mémorial A* nr. 81, p. 1914).

41 — Articolele 325-336 din Codul de procedură (*Retsplejloven*).

juridice și buna desfășurare a procedurii”⁴². Pentru ca o asemenea limitare a principiului efectivității să fie admisă, Curtea de Justiție impune o justificare rezonabilă⁴³. Trebuie, așadar, să analizăm acum dacă interpretarea dată de instanțele germane articolului 116 alineatul (2) din ZPO poate fi justificată în scopul protejării unuia dintre principiile sus-menționate.

82. Astfel cum rezultă dintr-o jurisprudență constantă a Curții, nu este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la interpretarea dreptului intern, această misiune revenind în mod exclusiv instanței de trimitere, care, în speță, trebuie să stabilească dacă cerințele de echivalență și de efectivitate sunt îndeplinite de dispozițiile reglementării naționale relevante, Curtea putând totuși oferi precizări în vederea orientării instanței naționale în aprecierea pe care o va efectua⁴⁴, ceea ce ne propunem să facem acum.

83. Dificultatea întâmpinată de DEB de a avea acces la o instanță ia naștere din aplicarea în privința persoanelor juridice a unor condiții

42 — Hotărârile din 14 decembrie 1995, Peterbroeck (C-312/93, Rec., p. I-4599, punctul 14), și van Schijndel și van Veen (C-430/93 și C-431/93, Rec., p. I-4705, punctul 19), precum și Hotărârea din 3 septembrie 2009, Fallimento Olimpiclub (C-2/08, Rep., p. I-7501, punctul 27).

43 — Hotărârea Fallimento Olimpiclub, citată anterior (punctul 31). Această expresie nu poate să nu amintească natura testului de compatibilitate pe care Curtea Europeană a Drepturilor Omului l-a făcut cu privire la CEDO, întrucât consideră că „limitarea accesului la o curte sau la o altă instanță nu se conciliază cu articolul 6 alineatul (1) decât dacă urmărește un scop legitim și dacă există un raport de proporționalitate rezonabil între mijloacele folosite și scopul urmărit” (a se vedea Hotărârea Kreuz împotriva Poloniei, citată anterior, § 55 și jurisprudența citată).

44 — Hotărârea din 29 octombrie 2009, Pontin (C-63/08, Rep., p. I-10467, punctul 49 și jurisprudența citată).

mai restrictive pentru obținerea asistenței judiciare. Întrebarea care ne este adresată urmărește să stabilească dacă dreptul la o protecție jurisdicțională efectivă, precum și principiul efectivității dreptului Uniunii trebuie să fie protejate cu aceeași intensitate atunci când este vorba despre persoane juridice și atunci când este vorba despre persoane fizice.

84. În ordinea juridică germană, garantarea accesului unei persoane juridice la instanță, mergând până la acordarea asistenței judiciare a cărei finanțare este suportată de colectivitate, nu poate fi concepută decât dacă respectiva cauză are o dimensiune mai largă decât interesele economice numai ale persoanei juridice menționate. În orice caz, aceasta este interpretarea dată de instanțele naționale articolului 116 alineatul (2) din ZPO, și mai exact noțiunii „interese generale”.

85. Considerăm că trebuie să apreciem cu deosebită vigilență interesele generale în cauză. S-ar putea considera de către anumite persoane că interpretarea restrictivă dată acestei dispoziții naționale are drept consecință lipsirea articolului 116 din ZPO de esența sa și ar constitui fundamentul unei respingeri sistematice deghizate a cererilor de asistență judiciară introduse de persoanele juridice.

86. Această ultimă remarcă ne inspiră două idei.

87. În primul rând, deși legislația germană în materie se dovedește efectiv restrictivă, deși aceasta face, probabil, introducerea unei acțiuni mai dificilă pentru persoanele juridice decât pentru persoanele fizice, trebuie totuși recunoscut că în statul german asistența judiciară poate fi acordată persoanelor juridice, ceea ce nu este cazul tuturor sistemelor juridice din celelalte state membre ale Uniunii⁴⁵.

88. Asistența judiciară nu este niciodată concepută, în nicio împrejurare, ca un drept necondiționat⁴⁶. Chiar atunci când privește persoane fizice, este supusă în mod natural unor condiții de resurse și uneori caracterului întemeiat al cererii.

89. În continuare, considerăm că, în momentul în care ne gândim la protecția jurisdicțională oferită justițiabililor în ceea ce privește drepturile conferite acestora de dreptul Uniunii, trebuie să se facă o dublă distincție, pe care legislația germană nu o face în mod explicit, dar pe care o putem deduce cu ușurință. Astfel, trebuie să se distingă după cum suntem în prezența unor persoane fizice sau a unor persoane juridice, iar apoi după cum suntem în prezența unei persoane juridice care urmărește sau nu urmărește un scop lucrativ. Jurisprudența națională referitoare la articolul 116 alineatul (2) din ZPO urmărește, în fapt, să combată acțiunile abuzive ce ar putea fi eventual intentate de persoane juridice care urmăresc un scop lucrativ și al căror unic scop al constituirii ar fi acela de a obține un anumit profit din simplul fapt al acțiunii

în justiție. În aceste condiții, nu ni se pare că poate fi impusă statelor membre obligația de a asigura unor asemenea entități juridice accesul efectiv la o instanță, nici cu suportarea de către colectivitate a prețului acestuia și nici chiar în numele efectivității dreptului Uniunii.

90. Articolul 116 alineatul (2) din ZPO, astfel cum este interpretat de instanțele germane, pare, așadar, a avea ca obiect posibilitatea de a exclude de la beneficiul asistenței judiciare persoanele juridice cu scop lucrativ care ar intenționa să intenteze acțiuni în justiție doar pentru protejarea intereselor lor economice și comerciale. Într-o anumită măsură, persoana juridică trebuie să își asume riscul economic al activității sale, pe care doar ea îl suportă, până la procedurile jurisdicționale și inclusiv în cadrul acestora.

91. În această privință, trebuie observat că, potrivit Directivei 2003/8, care totuși nu se aplică decât persoanelor fizice, acordarea asistenței judiciare poate fi refuzată dacă „persoana fizică formulează o revendicare ce decurge direct din activitățile comerciale ale solicitantului sau din activitățile acestuia în calitate de lucrător care desfășoară o activitate independentă”⁴⁷. Și la nivel internațional,

45 — A se vedea punctul 76 și urm. din prezentele concluzii.

46 — A se vedea în special Hotărârea Kreuz împotriva Poloniei, citată anterior (§ 59).

47 — A se vedea considerentul (17) și articolul 6 alineatul (3) din Directiva 2003/8. Această limitare pare a fi admisă în principiu și de Curtea Europeană a Drepturilor Omului: a se vedea Hotărârea Kreuz împotriva Poloniei, citată anterior (§ 63).

și la nivelul Uniunii, se admite că beneficiul asistenței judiciare poate fi refuzat în asemenea cazuri chiar și persoanelor fizice. Însă, în aceste cazuri speciale este asumat riscul de a vedea o parte lipsită de dreptul său de acces la justiție ca urmare a punerii în balanță a unor interese contradictorii, și anume, acela al părților de a-și prezenta cauza și acela al statelor de a asigura buna administrare a justiției, în același timp cu controlul cheltuielilor lor publice.

92. În Germania, această rigoare împotriva persoanelor juridice este compensată totuși, pe de o parte, de faptul că, atunci când o societate cu răspundere limitată se află într-o dificultate gravă și o procedură de lichidare trebuie inițiată, legislația germană prevede în acest caz acordarea în mod automat a asistenței judiciare lichidatorului⁴⁸, iar, pe de altă parte, de faptul că, atunci când acțiunea introdusă de persoana juridică este susceptibilă de a avea repercusiuni sociale grave, respectiv consecințe economice care depășesc simplul cadru al persoanei juridice reclamante, instanțele germane vor considera că renunțarea la acțiune va fi contrară intereselor generale, iar condiția prevăzută la articolul 116 alineatul (2) din ZPO va fi îndeplinită.

93. Dacă avem în vedere acum cealaltă categorie de persoane juridice, respectiv cele

lipsite de scop lucrativ, acestea au în principal ca obiect apărarea intereselor comune (precum o asociație de protecție a consumatorilor, o asociație de protecție a mediului etc.) și pot avea forme diferite, cum este aceea a unei asociații, a unei fundații sau a unei societăți de persoane. În această ipoteză, pare firesc să fie îndeplinită condiția privind urmărirea unor interese generale, întrucât, dimensiunea litigiului depășind simplul cadru al membrilor sau al aderenților respectivelor persoane juridice fără scop lucrativ, acestea pot să beneficieze de asistență judiciară și să intenteze fără dificultate o acțiune în răspunderea statului pentru încălcarea dreptului Uniunii.

94. Astfel, nu dreptul de acces al persoanelor juridice la o instanță și, prin urmare, principiul efectivității în privința lor a dreptului Uniunii sunt cele care ar fi limitate de legislația germană, ci doar cel al persoanelor juridice cu scop lucrativ.

95. Această constatare necesită două serii de precizări.

96. În primul rând, această distincție în acordarea asistenței judiciare pare să fi fost deja admisă în mod implicit de Curtea Europeană a Drepturilor Omului⁴⁹. Cu toate acestea,

48 — Articolul 116 alineatul (1) din ZPO; de altfel, această ipoteză nu are nicio legătură cu problema efectivității dreptului Uniunii.

49 — A se vedea Hotărârea VP Diffusion Sarl împotriva Franței, citată anterior.

a supune persoanele juridice care urmăresc un scop economic unor condiții mai restrictive pentru acordarea asistenței juridice îngreunează accesul la această asistență, înmulțește cazurile de respingere și, prin urmare, situațiile în care persoanele juridice nu pot avea efectiv acces la o instanță. Totuși, se poate considera că, în aceste condiții și având în vedere cele de mai sus, limitarea conținută în legislația germană constituie o limitare justificată rațional⁵⁰.

97. Astfel, Curtea de Justiție a admis deja că preocuparea pentru buna desfășurare a procedurii, căreia pare să îi corespundă, în opinia noastră, cerința germană a plății taxei coroborată cu legislația referitoare la asistența judiciară, inclusiv în cazul unei acțiuni intentate împotriva statului, putea constitui o limită legitimă a principiului efectivității⁵¹. Statul, la fel ca orice alt pârât, trebuie să fie în măsură să se protejeze de acțiunile abuzive, ținând cont de costul pe care îl implică pentru colectivitate ocuparea instanțelor sale, precum și propria apărare. Obligarea statului să suplinească lipsa resurselor financiare pentru toate persoanele, fizice și juridice, care s-ar afla în imposibilitate de a achita cheltuielile de judecată s-ar dovedi, în această privință, contraproductivă.

98. Nici CEDO, nici jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului nu ne permit să afirmăm că există un drept necondiționat la

asistență judiciară ai cărui titulari să fie persoanele juridice. Bineînțeles, articolul 52 alineatul (3) din cartă⁵², în cazul în care Curtea va decide că aceasta se poate aplica în speță cu forță obligatorie, ar putea să ne permită să mergem mai departe decât garanția oferită până la acest moment de CEDO și de jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. O interpretare largă ar putea fi dată articolului 47 alineatul (3) din cartă, care ar trebui interpretat ca impunând statelor membre obligația de a acorda asistență judiciară persoanelor juridice. Totuși, în stadiul actual al dreptului Uniunii, considerăm o asemenea interpretare ca fiind excesivă.

99. Astfel, preambulul cartei prevede că „[p]rezenta cartă reafirmă, cu respectarea competențelor și sarcinilor Uniunii, precum și a principiului subsidiarității, drepturile care rezultă în principal din tradițiile constituționale și din obligațiile internaționale comune statelor”. Or, astfel cum am încercat să demonstrăm, este imposibil să se deducă din practica statelor membre o oarecare tradiție constituțională comună acestora. În ceea ce privește practica internațională, rezultatul analizei sale conduce mai degrabă la concluzia inexistenței unei obligații internaționale în sarcina statului de a acorda asistență judiciară persoanelor juridice.

50 — Conform expresiei utilizate de Curte în Hotărârea Peterbroeck, citată anterior (punctul 20).

51 — Hotărârea Peterbroeck, citată anterior.

52 — Care prevede că, „[i]n măsura în care prezenta cartă conține drepturi ce corespund unor drepturi garantate prin [CEDO], înțelesul și întinderea lor sunt aceleași ca și cele prevăzute de convenția menționată. Această dispoziție nu împiedică dreptul Uniunii să confere o protecție mai largă”.

100. Adoptarea, în cadrul soluționării unei cauze ale cărei fapte sunt anterioare intrării în vigoare a Tratatului de la Lisabona și, prin urmare, a cartei, a unei interpretări atât de extensive a articolului 47 alineatul (3) din cartă considerăm că ar fi contrară spiritului cooperării loiale care trebuie să anime Uniunea, precum și statele sale membre.

instrument de care s-ar folosi entități juridice ale căror acțiuni în justiție nu ar urmări decât un scop strict economic.

101. Principiul efectivității dreptului Uniunii nu poate fi interpretat în sensul că ar obliga statele membre, într-o configurație precum cea în discuție în acțiunea principală, cu alte cuvinte, în toate acțiunile în răspundere intentate împotriva statelor membre pentru încălcarea dreptului Uniunii, să acorde în mod sistematic asistență judiciară persoanelor juridice, în caz contrar fiind încălcat caracterul totuși în mod necesar condiționat al asistenței judiciare. În plus, dacă o astfel de abordare ar trebui reținută, ar exista un mare risc de a vedea dreptul Uniunii ca pe un

102. În al doilea rând, diferența de tratament, în ordinea juridică germană, între persoane juridice (urmărind un scop lucrativ) și persoane fizice, în ceea ce privește acordarea asistenței judiciare, este atenuată considerabil prin faptul că guvernul german a recunoscut în cadrul ședinței că protejarea efectivității dreptului Uniunii și, prin urmare, protecția drepturilor conferite justițiabililor pot constitui „interese generale” care trebuie protejate prin acordarea asistenței judiciare persoanei juridice care o solicită. În aceste condiții, rezultă că întrebarea ce ne-a fost adresată este în cele din urmă mai mult de competența de interpretare a instanțelor naționale germane, care au acum la dispoziție toate elementele pentru a realiza o interpretare conformă cu dreptul Uniunii a articolului 116 alineatul (2) din ZPO.

VI — Concluzie

103. Având în vedere cele de mai sus, propunem să se răspundă la întrebarea preliminară adresată de Kammergericht Berlin după cum urmează:

„Ținând cont de faptul că, în stadiul actual al dreptului Uniunii, nu există niciun principiu general care să impună statelor membre să acorde asistență judiciară persoanelor juridice în aceleași condiții ca și persoanelor fizice, compatibilitatea cu dreptul Uniunii a unei reglementări naționale care condiționează exercitarea unei acțiuni în răspunderea statului pentru încălcarea dreptului Uniunii de plata unei taxe și care prevede că asistența judiciară, ce are în special ca obiect exonerarea reclamantei de plata taxei, nu poate fi acordată unei persoane juridice care, fără a fi în măsură să efectueze plata respectivă, pare să nu îndeplinească condițiile prevăzute de legislația menționată, trebuie analizată ținând seama de locul acestei reglementări în ansamblul procedurii.

Prin urmare, este de competența instanței naționale să verifice că valoarea taxei impuse este adecvată, ținând cont de împrejurările prezentei cauze, în special de *fumus boni iuris* al acțiunii preconizate, precum și de alocarea corespunzătoare, între stat și utilizator, a costurilor serviciului de justiție, care să ia în considerare în mod adecvat situația acestuia din urmă, inclusiv originea prejudiciilor pe care pretinde că le-a suferit.

În plus, în cadrul aplicării principiului interpretării conforme, instanța națională va putea ține cont de faptul că guvernul german recunoaște că protejarea efectivității dreptului Uniunii – și, prin urmare, protecția drepturilor conferite justițiabilului –, poate constitui unul dintre «interesele generale» ce trebuie luate în considerare la momentul pronunțării cu privire la cererea de asistență judiciară introdusă de o persoană juridică.”